

Богдан Хіхлач,

*магістр-дослідник історії, старший науковий співробітник Вінницького
обласного краєзнавчого музею*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВАСИЛІАНСЬКИХ МОНАСТІРІВ НА ПОДІЛЛІ ПІСЛЯ ЇХ ЛІКВІДАЦІЇ (XIX–XXI СТ.)

Розглядається питання трансформації василіанських монастирів на Поділлі після їх ліквідації. Показаний процес перетворення обителів з василіанських на православні та їхня доля в наступні століття.

Ключові слова: монастир, василіани, православ'я.

У листопаді 1617 р. київський уніатський митрополит Йосиф-Вел'ямин Рутський (1614–1637) на з'їзді («конгрегації») настоятелів і делегатів п'яти монастирів на білоруських теренах Київської митрополічної єпархії започаткував реформу чернецтва. Цю дату можна вважати часом заснування сучасного Чину Василіан в Уніатській церкві. Невдовзі всі монастирі зазначеної церкви прийняли запропоновану реформу¹. Поступово мережа василіанських монастирів поширювалася й у XVIII ст. обителі Василіанського чину з'явилися й на теренах Подільського й Брацлавського воєводства.

Вивчення історії василіанських монастирів Поділля залишається в колі малодосліджених проблем. В наявних працях дослідників подаються різні, як правило, діаметрально протилежні оцінки діяльності обителів. У зв'язку з тим постає необхідність проводити нові наукових дослідження з монастирської тематики, уточнення та перевірку наявних фактів, а також пошук нових, які б в повному обсягу розкрили зазначену тему.

Метою даної статті є вивчення трансформації василіанських монастирів Поділля у православні обителі та їх доля в наступні століття.

Після II та III поділів Речі Посполитої територія Поділля перейшла до Російської імперії. На ці терени, разом з державною владою, прийшла Російська Православна церква. Почався процес «возз'єднання» уніатів з православ'ям, ліквідація василіанських монастирів, у їхніх келіях почали жити православні монахи. Перелік монастирів ЧСВВ поданий у таблиці.

Схематично подамо подальшу історію василіанських обителів, розташувачи їх за алфавітом.

У 1838 р. Барський василіанський чоловічий монастир був переведений на православ'я. В 1881 р. ця обитель стала жіночою. За часів СРСР тут діяли різні установи, зокрема школа, земельний відділ та інше. В 1995 р. будівлю віддали отцям-василіанам, які відновили церкву та монастир, що діють до сьогодні.

Вінницький жіночий монастир був василіанським до 1795 р., коли його повернули у православ'я. В 1845 р. його перенесли в м. Браїлів. Монастирська церква була перенесена в 1850 р. до с. Зарванці поблизу м. Вінниці.

Вінницький чоловічий монастир був зачинений 1751 р.³ Його будівлі поступово руйнувалися, а на цьому місці зводилися міські будинки.

Василіанські монастирі на території Поділля у XVIII ст.²

№	Назва монастиря Сучасний адміністративний поділ	Рік переходу на унію	Рік ліквідації	Рік переходу на православ'я	Воєводство
1.	Барський (м. Бар, Вінницька область)	1715		1837	Подільське
2.	Вінницький жіночий благовіщенський (1845р. перенесений до м. Браїлів, Вінницька область)	1723		1795	Брацлавське
3.	Вінницький чоловічий (м. Вінниця, не існує)	1726	1751		Брацлавське
4.	Галайківський (с. Галайківці Муровано- Куриловецький район, Вінницька область)	?	1745		Подільське
5.	Головчинський (З 1955 р. с. Кармалюкове, Жмеринський район, Вінницька область)	1739		1795	Подільське
6.	Голодківський (с. Голодьки, Хмельницький район, Вінницька область)	?	До 1745		Брацлавське
7.	Гранівський (с. Гранів, Гайсинський район, Вінницька область)	1739		1795	Брацлавське
8.	Калинівський (біля м. Шаргород)	1718		1748 перенесений до м. Шаргород	Подільське

9.	Кам'янецький Свято-Троїцький (м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область)	1722		1795	Подільське
10.	Кліщівський (с. Кліщів, Тиврівський район, Вінницька область)	XVIII ст.		90-ті рр. XVIII ст.	Брацлавське
11.	Коржовецький (с. Коржовці, Немирівський район, Вінницька область)	1742	1745		Подільське
12.	Летичівський (м. Летичів, Хмельницька область)	70-ті рр. XVIII ст.		90-ті рр. XVIII ст.	Подільське
13.	Лядовський (с. Лядова, Могилів-Подільський район, Вінницька область)	?	1745		Подільське
14.	Маліівський (с. Маліївці, Дунаївський район, Хмельницька область)	1708		1810	Подільське
15.	Рожецький або Микулинецький (Літинський район, Вінницька область не існує)	бл. 1716		1796	Брацлавське
16.	Сатанівський (м. Сатанів, Хмельницька область)	1707		1793	Подільське
17.	Уманський (м. Умань, Кіровоградська область)	1765		1834	Брацлавське (Київське)
18.	Шаргородський (м. Шаргород, Вінницька область)	1748		1795	Подільське

Монастир в с. Галайківці в кінці XVIII ст. вже не існував. Його будівлі поступово руйнувалися й на кінець XIX ст. тут збереглися лише хрести та каміння, які вказували на будівлі, які колись тут були⁴.

Головчинський чоловічий монастир 1795 р. став православним, а в 1888 р. – жіночим. За часів СРСР обитель була зачинена. На сьогоднішній день тут діє Спасо-Преображенський жіночий монастир Української Православної церкви Московського патріархату.

До 1745 р. існував василіанський монастир в с. Голодьки Літинського повіту. Проте, через відсутність засобів до існування, він був зачинений і до кінця XVIII ст., позбавлений догляду, зруйнувався.

7 вересня 1795 р. Гранівський монастир було приєднано до православ'я. Проте тут й надалі залишалися ченці-василіани. Лише в березні 1796 р. обитель стала православною⁵. За часів СРСР будівля монастиря була зруйнована, зараз на цьому місці руїни.

В 90-х роках XVIII ст. у православ'я був переведений Кліщівський василіанський монастир, який, невдовзі, зачинили. Відсутність монахів, які б підтримували обитель, призвела до її руйнації у XIX ст.

В кінці XVIII ст. був зачинений Летичівський василіанський монастир, чий будівлі поступово завалилися й зникли.

Лядавський скельний василіанський монастир було зачинено 1745 р. У XIX ст. монастир відновили як православний. У 30-х роках XX ст. церкви та келії були підірвані радянською владою. У 1998 р. монастир відновили ченці Почаївської лаври й зараз він належить до Української Православної церкви Московського патріархату.

1795 року Кам'янець-Подільський Свято-Троїцький монастир перейшов у відання православних єпископів. 1935 року за розпорядженням місцевих властей, у розпал атеїстичної війни, Свято-Троїцьку церкву було знищено, а на її місці утворився пустинний земляний пагорб. В 1994 р. будинок колишнього монастиря Святої Трійці переданий монахам ЧСВВ. У 1994–1995 роках були розчищені фундаменти церкви Святої Трійці, розпочалася її відбудова⁶. Станом на 2010 рік церкву закінчують відбудовувати.

З 1795 р. Коржовецький діяв вже як чоловічий православний монастир⁷. За часів СРСР обитель була зачинена. В грудні 2007 р. тут відкрито Свято-Успенській чоловічий монастир Української Православної церкви.

Маліївський василіанський монастир ліквідовано 1810 р.⁸ На сьогодні збереглися вівтарні ніші та віконечка, прориті в м'якому пісковіку.

26 травня 1796 р. Брацлавська Консисторія видала постанову про закриття Микулинецького (Рожецького) василіанського монастиря, а черниць та майно перевести до Вінницького монастиря. Проте обитель зачинилася лише 1798 р., а 1802 р. була розібрана церква⁹. На 1901 р. зберігались його вали та рови, які упродовж XX ст. зникли.

У 1793 р. Сатанівський монастир став чоловічим православним, а 1899 р. – жіночим. В 1929 р. з приходом радянської влади, обитель була закрита та зруйнована. На початок XXI ст. збереглися лише залишки в'їзної брами, дзвіниці та келій.

В 1834 р. будівля Уманського василіанського монастиря перейшла у відання місцевої влади. У 1858 р. тут були створені артилерійські казарми, в подальшому відбувались засідання Уманського окружного суду. За часів радянської влади у приміщенні монастиря спочатку діяв «Пролетарський театр», пізніше його передали у відання військової частини. Лише у 1998 році військові звільнили це приміщення, і його взято в оренду товариство «Слов'яни». У 2006 р. будівлю василіанського монастиря передали Державному історико-культурному заповіднику «Стара Умань»¹⁰.

У 1795 р. Шаргородський василіанський монастир став православним¹¹. В 20-і роки ХХ ст., роки радянської влади, монастир було закритий та перетворений спочатку на музей, а потім використовувався як господарські приміщення, навчальні та навчально-виробничі заклади. Була реконструйована під адміністративне приміщення й братська Михайлівська церква (тепер районний військовий комісаріат). Приміщення собору та келій тривалий час використовувалися як склади¹². У 1988 р., за рішенням райвиконкому 17.07.1985 р. було реконструйовано пам'ятник архітектури ХVІІ ст. – комплекс колишнього Миколаївського монастиря загальною площею 7500 кв. м. й створено Шаргородський музей¹³. У 1992 р. монастир був переданий Українській Православній Церкві Московського Патріархату і діяв спочатку як парафіяльний храм. А з 1996 р. тут почалося відродження чернечого життя. На сьогодні там ведуться ремонтні роботи.

Таким чином, упродовж ХІХ ст. відбувалася трансформація василіанських монастирів Поділля. Більшість з них стала православними, а деякі зовсім припинили існування. ХХ ст. ознаменувалося каральними заходами радянської влади стосовно вже православних монастирів. Антирелігійна політика СРСР призвела до руйнації мережі обителів, які відновили діяльність лише наприкінці ХХ ст.

- 1 Сенік С. Українська церква в ХVІІ столітті / С. Сенік // Ковчег: Зб. статей з церковної історії. – Число І. – Львів, 1993. – С. 31.
- 2 Хіхлач Б. М. Архітектура василіанських монастирів Поділля ХVІІІ століття / Б. М. Хіхлач // Праці Центру пам'яткознавства. – Випуск 16 / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK. – К., 2009. – С. 77–78.
- 3 Сецинский Е. Материалы для истории монастырей Подольской епархии / Е. Сецинский // Труды Подольского историко-статистического комитета. – Вып. 5. / [под ред. Яворовского Н. И.]. – Каменец-Подольск: Тип. Подол. губ. управл., 1890/1891. – С. 270.
- 4 Там же. – С. 275.
- 5 Там же. – С. 294–295.
- 6 Осетрова Г. С. Відновлення Греко-католицької церкви у м. Кам'янці-Подільському / Г. С. Осетрова // Поляки на Хмельниччині: Погляд крізь віки: Зб. наук. праць за матер. міжнар. наук. конфер. (23-24 листопада 1999 р.) І-ї історії України НАН України та ін. – Хм.: Поділля. - 1999. - С. 394.
- 7 Сецинский Е. Указ. соч. – С. 313.
- 8 Страшкевич В. О базилианах в с. Малиовцах, Подольской губернии / В. Страшкевич // Киевская старина. – 1905. – Том LXXXVIII. – С. 136.

- 9 Сецинский Е. Указ. соч. – С. 342.
- 10 Кривошея І. Уманський василіанський монастир (1765–1834). – Умань: ПП Жовтий, 2009. – С. 21.
- 11 Wołyński. Z przeszłości zakonu Bazyliańskiego na Litwie i Rusi / Wołyński // Przewodnik Naukowy i Literacki. – Lwów, 1904. – R. XXXII. – S. 454.
- 12 Кучерук І. В. Свято-Миколаївська обитель / І. В. Кучерук // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXII наукової історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця: О. Власюк, 2009. – С. 171.
- 13 Державний архів Вінницької області (ДАВО). – Ф. Р-2700. – Оп. 17. – Спр. 3100. – Арк. 22.

SUMMARY

Bogdan Khikhlach

TRANSFORMATION OF BASILIAN MONASTERIES IS ON PODILLYA
AFTER THEIR LIQUIDATION (XIX–XI)

The article schematically examines the question of transformation of basilian monasteries on Podillya after their liquidation. Rotined process of transformation of monasteries from basilian on orthodox and their fate in next ages.

Key words: monastery, basilian, orthodox.